

ЕДУАРД ДЕНИЪЛ КЛАРК

/ 1800 /

Известният пътешественик, археолог и минералог е роден на 5 юни 1769 г. в Сасекс. Семейната среда отрано подклажда и предопределя бъдещите интереси на Кларк — дядо му е археолог, а баща му — пътешественик и писател. През 1786 г. Кларк постъпва в кеймбриджкия колеж „Джизъс“, където изучава английска история, нумизматика, археология и минералогия. През 1790 г. получава бакалавърска степен, а четири години по-късно — магистърска. От 1790 г. преподава като частен учител в различни семейства. През 1792 г. предприема първото си голямо пътуване в Италия, за което води подробен дневник. Две години по-късно е отново в Европа — този път по долината на Рейн и до Венеция. Като частен учител в Уелс между 1794 и 1796 г. се запознава с тази страна, а на следващата година обикаля Шотландия.

През 1797 г. Кларк е избран за член на колежа в Кеймбридж. Две години по-късно заедно с Малтус (известния икономист и демограф) и други учени предприема пътешествие из Северна Европа, което има характер на научна експедиция. Групата обикаля главно Швеция и Русия, като събира минерали, растения, семена, ръкописи, карти и пр. Колекцията на минерали от Сибир включва около 800 вида. Спускайки се на юг, Кларк минава през земите на казаците, калмиците и черкезите и през есента на 1800 г. достига Одеса. Оттам на кораб през Черно море Кларк се прехвърля в Цариград. Следващата 1801 г. е заета с посещения на Родос, Кипър, Ерусалим, Галилея. През октомври 1801 г. Кларк пристига в Атина и обикаля Пелопонес, Тесалия и Македония. Резултатът от тази двуседмична обиколка са повече от 1000 златни, сребърни и медни гръцки монети (антични и византийски), множество керамични вази и мраморни скулптури. Безспорният трофей на Кларк обаче е една двутонна мраморна статуя от Елевзин. Няколко години преди лорд Елгин да се заеме с мраморите на Акропола, Кларк успява да подкупи турските власти и получава ферман за изнасянето на статуята. Когато през февруари 1802 г. той тръгва от Цариград, го съпровождат повече от 80 сандъка с археологически ценности. Повечето от тях са подарени на Кеймбриджкия университет, а статуята краси музея Фицуилям.

От 1805 г. Кларк е старши преподавател в своя колеж, като същевременно приема духовен сан. От 1807 г. почти до смъртта си през 1822 г. води курса по минералогия към университета в Кеймбридж, а от 1817 г. е главен библиотекар на университета.

Трудовете на Кларк са посветени предимно на минералогията и архео-

логията. От 1810 до 1823 г. излизат неговите многотомни „Пътешествия из различни страни на Европа, Азия и Африка“. Отделните томове са групирани в три части — първата е посветена на Русия, Татария и Турция; втората — на Гърция, Египет и светите места; третата — на Скандинавия.

В настоящата публикация предаваме пътуването на Кларк по Черно море между 31 октомври и 21 ноември 1800 г. (*Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa by Edward Daniel Clarke LL. D. Part the First. Russia, Tartary and Turkey. London, 1810, p. 647—691*).

ЦДИА: КМФ 04, Инв. № 444/18

ПЪТЕШЕСТВИЯ ИЗ РАЗЛИЧНИ СТРАНИ НА ЕВРОПА, АЗИЯ И АФРИКА

Ч а с т п ъ р в а

РУСИЯ, ТАТАРИЯ И ТУРЦИЯ

Г л а в а ХХV

Пътуване от Одеса до пристанището на Инеада в Турция

... В утрото на последния октомврийски ден, на зазоряване, капитанът на Модерато — Бергамини, дойде с радостната новина, че всичко било готово за заминаване, и помоли да побързаме да се качим на борда, тъй като вятърът бил благоприятен и той искаше да вдигне котва колкото се може по-бързо. Разтакаването в митницата задържа кораба в пристанището до десет часа. Ние се качихме малко преди девет. Точно в десет започнахме да вдигаме котва, но поради нечистотиите в пристанището тя беше изкачена много трудно. Екипажът на митническата лодка, която се бе отделила от нас, се върна да вземе още малко бренди и ни предложи помощта си. В десет и половина корабът бе в движение, но застанахме в дрейф заради племенника на капитана, управляващ друг търговски кораб, наречен Ил Пиколо Аронето, който все още не беше напуснал пристанището. Малко след единадесет той дойде наблизко и с радостни сърца, които обаче все още биеха неспокойно от страх да не бъдем задържани отново, ние казахме последно сбогом на Русия, насочвайки се покрай брега към Акерман¹, на устието на Днестър*, край

* Акерман и Килия в Долна Молдавия или Бесарабия са били два прочути града. Първият е на Херодот, наречен от римляните Julia Alba, а от

който минахме привечер... В четири часа сутринта на следващия ден бяхме извикани на палубата от капитана, за да видим Острова на змиите — древната Левка³, който се намира близо до устието на Дунава и е известен в историята с гроба и храма на Ахил. Той е толкова малък, че минавайки покрай него, можахме да го видим целия и не го загубихме от погледа си до девет. На око изглеждаше дълъг близо миля⁴ и широк не повече от половин. Той е доста гол; покрит е единствено с малко трева и много ниска растителност. При внимателно проучване с далекоглед върху него не се забелязват и най-малки следи от антики. Направих скица на острова от югоизток. Върху южната му страна се оказа, че има скали, високи около петдесет фута⁵. Дали не е възможно сегашното му наименование да произлиза от приликата на острова със змия или голяма риба, плуваща по повърхността на водата? Много абсурдни разкази на турски и руски моряци се базират на поверието, че самият остров е покрит със змии. Рядко се удава възможност на някой кораб да спре, за да го посети; и ако това се случи, нито един човек от неговия екипаж не би се осмелил да слезе на брега, въпреки че на разстояние един кабелт⁶ от острова дълбочината е двадесет клафтера⁷ и всеки плавателен съд би могъл да доплува близо до него. Руснаците разказват, че четирима души от екипажа на претърпял на това място корабокрушение кораб веднага щом слезли на брега, срещнали по-лош враг от морето и всички до един били погълнати от змии. Амиан Марцелин⁸ съобщава, че подобно суеверие относно опасностите на това място се е срещало често по негово време. Ужасно съжالياвам, че не слязох на този остров, тъй като след едно толкова забележително и неотдавнашно описание, като това на Ариан⁹ — писал около II в., има голямо основание да се вярва, че биха могли да се открият някои интересни антични останки. Това уединено място е избягнало опустошенията, на които е била подлагана почти всяка антична територия, и не се знае дали някой пътешественик се е осмелил да го посети. В древността той е имал различни названия; измежду тях най-възприетото е било Левка или Белият остров. Наречен е така заради белия му вид, който се дължал на рояците морски птици, които през определени сезони от годината го покривали и така го правели по-видим. Бил съм свидетел на подобни гледки на Хебридските острови¹⁰, където множеството бели рибояди и други птици правят скалите и остро-

днешните молдовани — Czetate Alba или Белия град. Килия, при устието на Дунава, вероятно е била древният **Даж/остров**. В *Histoire de la Moldavie et Valachie*, издадена в Нюшател в 1781 г., откъдето са взети тези бележки, се споменават подробности във връзка с известността на Акерман като мястото, където е бил заточен Овидий², което в голяма степен прилича на фантазия. Не е възможно, след като се изучат произведенията на Овидий, да не се убедим от собствените му думи, че мястото, където е бил отседнал, е Томи, разположен много по-близо до Килия...

вите да изглеждат като покрити със сняг. Всички суеверия относно Левка, изглежда, произлизат от значението му като ориентир; тъй като брегът близо до устието на Дунава е толкова нисък, че моряците не били в състояние да го забележат дори и в непосредствена близост до него; а самият остров, забулен от мъгливата черноморска атмосфера, правел корабоплаването опасно, освен когато се хвърлял в очи със своите бели птици. Във връзка с това Пиндар¹¹ го нарича **Νῆσον Φαίναν** — Забележителния остров; а неговите изследвачи добавят, че е бил „наречен Белия бряг на Евксинус, където се виждали много бели птици, показващи острова на тези, които пътували в тази посока“. И отново: „Той е наречен Левка поради големия брой бели птици, които свиват гнездата си там.“ Еврипид го описва като Белия бряг на Ахил и го нарича **ΠΟΛΥΟΡΝΙΘΟΝ**¹² заради многото птици. Скимнос от Хиос¹³ също потвърждава, че е бил посветен на Ахил и е забележителен с белите си птици. Ариан съобщава, че се нарича Левка или Белият остров. Това, което Скимнос от Хиос счита за най-удивително, е, че от него не може да бъде забелязан континентът, въпреки че е отдалечен само на четиридесет стадия¹⁴ или пет мили. Това е точно така, защото човек не може да види сушата и от много по-близо, както ще се види от следващата рисунка, направена по скици, нахвърлени, когато се намирахме на известно разстояние от устието на Дунава. Ариан започва своето много интересно описание по следния начин: „След като се излезе от този ръкав на Истрия, който се нарича **ΨΙΛΟΝ**¹⁵, с попътния вятър **ΑΠΑΡΚΤΙΑΣ***, се появява островът на Ахил, наричан от някои мястото на Ахил, а от други поради цвета му — Белият остров. Говори се, че Тетида дала този остров на Ахил и че той все още живее там; на това място могат да се видят неговият храм и статуя — изработени в дълбока древност. Там няма нито едно човешко същество; само няколко кози, които моряците са докарали като оброк. Оставени са и други предмети или свещени дарове в чест на Ахил, като вази, пръстени и скъпоценни камъни. Могат да се прочетат също така надписи на гръцки и латински с най-различна стихотворна форма в чест на Ахил и Патрокъл, тъй като Патрокъл е почитан там наравно с Ахил. Виждат се също голям брой водни птици, като например чайки, гмурци и гларуси. За храма се грижат самите птици. Всяка сутрин те се отправят към морето, намокрят крилата си и напръскват храма; след това помитат с перата си неговата свещена мозайка...“ Измежду многото древни писатели, които споменават този остров, някои, както може да се очаква, имат неясни и даже погрешни представи за разположението му

* *Aparctias* е название, дадено от гърците на северния вятър, както се вижда от този пасаж на Плиний¹⁷: „От север духа вятърът *Septentrio* и между него и мястото, откъдето изгрява слънцето при равноденствие, духа *Aquilo*; те са наречени (от гърците) съответно *Aparctias* и *Boreas*“¹⁸.

в Евксинус. Някои от тях посочват, че се намира срещу устието на Бористенес¹⁶ или на Тирас¹⁹, други — че е разположен между тези реки. Някои го бъркат с ивицата земя, която се намира между устието на Бористенес и Sinus Carcinites²⁰, по-рано наричана Dromus Achilles, а сега наречена Килбюрно²¹. Ариан е единственият автор, чийто текст съответствува на истинското местоположение на острова; следващо по точност е описанието, дадено от неговия предшественик Страбон²². Съвременните му названия са Илан Адази и Фидониси^{*23}. Във всички карти е обозначен погрешно; в някои от тях въобще липсва и дори самото му съществуване се поставя под съмнение от съвременните географи. Най-добрите и почти единствени карти на Черно море са тези, отпечатани в Париж, но дори и в тях Островът на змиите е поставен на 15 минути или географски мили по-на север. Често пъти се допуска още по-голяма грешка по отношение на одеското пристанище, която може да вкара корабите в беда, тъй като то се различава най-малко с 27' в северна посока от истинското си положение. Поради голямата мъгла, която често пъти пада над Черно море през зимата, цяло щастие е да се забележи Змийският остров не само, както вече беше споменато, поради невъзможността да се различи брегът близо до Дунава, а и защото корабите се боят да не се блъснат в него през нощта. Главната причина за опасността обаче трябва да се търси в невежеството на лоцманите и липсата на точни карти. На борда имахме два отлични секстанта и всеки ден по пладне правехме наблюдения; от тях установихме, че корабът се намира на 44°41' географска ширина в момента, в който бяхме на пет и половина левги южно от острова. Племенникът на капитана също използваше трети секстант на борда на своя кораб, което ни даде възможност, като ги сравним, да отстраним до голяма степен грешките във френските карти.

След като отминахме Острова на змиите, ние попаднахме на течението от Дунава. Въпреки че речният дебит едва ли съответствува на представите ни за тази толкова внушителна река, поради плитчината в морето водите ѝ се разпростират върху едно толкова голямо пространство, че въздействието ѝ се вижда на [разстояние] няколко левги поради белия цвят, който се разнася. Потапяйки ведрата сред вълните, ние забелязахме, че на разстояние три левги²⁶ от устието на реката водата беше почти сладка, а в границите на една левга тя бе свършено годна за употреба на кораба. През целия път от Одеса до Дунава брегът е много равен и толкова нисък близо до устието на реката.

* Обозначен е в ръчно изработената карта на Freducius²⁴ от Анкона, съхранявана в библиотеката на Волфенбутел, близо до Виена, под името Фидониси и е изобразен, като че ли има пристанище. На тази карта е отбелязана датата 1497 г. от н. е. Граф Ян Потоцки²⁵ в поясненията си към нея твърди, че Fido—Nixi означава Isle de la Foy. Графът пътувал от Днепър за Константинопол в 1784...

че нищо друго не се изпречва пред погледа на тези, които се приближават към брега, освен високите тръстики, стърчащи над водата, или мачтите на корабите, закотвени в реката. В делтата на Дунава може да се наблюдава едно изключително явление, което не съм в състояние да обясня. Делфините*, които навсякъде другаде имат черен цвят, тук са абсолютно бели. Тъй като това до голяма степен прилича на легенда, за доказателство ще спомена само за обичая на по-голямата част от гръцките моряци по време на мъгла и тъмнина да установяват местоположението си с помощта на този феномен. Веднага щом като забележат белите делфини, те са напълно сигурни, че са попаднали на течението от Дунава, независимо че дълбочината е тридесет клафтера и са отдалечени на много левги от неговото устие. Както вече беше казано, водата има бял цвят и вероятно от това обстоятелство произлиза предполагаемият цвят на делфините**.

Отминавайки делтата на Дунава, но все още носени от неговото течение, забелязахме четири планини с толкова правилни конични форми и толкова изолирани върху иначе свършено равния хоризонт, че отначало ние ги помислихме за грамадни надгробни могили. Капитанът обаче ни увери, че те са отдалечени най-малко на двадесет и три левги навътре във Влашко, като нашето местоположение тогава беше на около три левги от брега. Скоро след това се появи още една планина, така че цялата група се състоеше от пет. По-натам видяхме други по-малки възвишения, но, общо взето, брегът е нисък и равен.

(Следват различни наблюдения от борда на кораба и едно описание на буря, с. 656—660.)

Пристанището на Инеада²⁹ е разположено на 41°52' северна ширина. Няколко разпръснати къщи покрай брега въртят неголяма търговия, като снабдяват според случая с кафе, тютюн, саздърма, сирене, извара, плодове и прясна вода турските моряци и другите навигатори в Черно море. Тук се правят също дървени въглища за износ и при нашето пристигане можеха да се видят да пушат няколко фабрики покрай брега и по хълмовете над него, заети с производството им. По-голямата част от тях се изпращат в Константинопол, където те са едва ли не единственото гориво. Докато бяхме там, непрекъснато пълнеха с тях турски лодки. На разстояние три часа път*** от това място няма нито

* По тези морета тази риба се нарича делфин и това е Delphinus на Плиний, което считам, че не е нищо друго освен един Porpoise²⁷. Те могат да се видят да скачат на големи количества и предимно на двойки в проливите на Таман²⁸ и Константинопол.

** Представата за белите делфини в тази част на Черно море, изглежда, се свързва с разпространеното в древността схващане относно белотата на Острова на Ахил и птиците, които се виждат там.

*** Разстоянието в Турция и почти навсякъде из целия Изток се измерва с време, т. е. с броя на часовете, които обикновено са необходими за изминаването му от един керван, а те се оценяват съобразно темпото на една камила, която обикновено се движи със скорост три мили в час.

село, нито друг населен пункт. Вътрешността на страната [ни] бе представена като много опасна, особено по пътя за Адриано-пол³⁰, като това се дължеше не толкова на последователите на въстаническия главатар Пазван Оглу³¹, а на многобройните турски войски, преминаващи по различни поводи, както и на разбойническите шайки, които повече или по-малко винаги са върлували по тези места. Морските съдове, които посещават това пристанище, обикновено предпочитат северната му страна, където е удобно да се хвърли котва върху чакъла, примесен с черен пясък. То е открито единствено за източния и югоизточния вятър и е достатъчно просторно, за да побере една флотилия. На него обаче подобно на Одеското пристанище се гледа повече като на морска товарителница, отколкото като на пристанище, тъй като вълнението става много голямо, когато духат ветрове откъм незащитената му страна. В момента на пристигането ни в пристанището едва ли имаше и една единствена лодка, но преди да напуснем, забелязахме пет големи търговски кораба, като се изключат не по-малко от тридесет турски чектирмета³², които бяха хвърлили котва. Последните стояха близо до брега откъм северната му страна, където имаше две кафенета, които в турските пристанища изпълняват ролята на кръчмите или бирариите, посещавани от английските моряци, като кафето замества спирта или бирата. В тези кафеджийници можеха да се видят групички от турски моряци, всяка една наклакала около мангал с дървени въглища, които или пушеха, сърбаха кафе, дъвчеха опиум, или ядяха нещо като бонбон с форма на салам, направено от орехи или бадеми, окачено на канап и потопено в гъст сироп от шира, който се вари, докато заприлича на твърдо желе и започне да се огъва в ръцете като парче каучук. Прозорците на кафенетата са без стъкла, с решетки като на най-обикновен затвор и вероятно климатът не е много суров, тъй като няма друго отопление освен малките мангали, за които вече споменах. Когато слязохме на сушата, открихме, че земята все още е покрита с цветя в този напреднал сезон от годината; особено с такива растения, подобни на маргаритки, но с цветове големи колкото английски шилинг — вероятно това е *Bellis sylvestris*³³, разпространена в Португалия. Видяхме и голямо изобилие от видовете *Allium*³⁴ и *Hyacinthus botryoides*³⁵; също една красива *Dianthus*³⁶, на която всяко едно стръкче бе отрупано в края с цветове. Между скалите се показваха диви смокнини. Събрахме семена и от някои други растения. Листата на дърветата все още не бяха опали и с изненада открихме, че в средата на ноември слънцето все още е твърде силно, за да превърне разходката в едно приятно занимание. Още същата вечер, когато пристигнахме, слязохме на брега и тъй като първите впечатления от всяко едно ново място обикновено са най-ярки, може би е добре да се отбележат дори и най-дребните събития, станали в този момент.

Почти се беше свечерило. Няколко турски моряци — черни

и страшни, бяха заети да товарят една лодка с дървени въглища, пеейки по време на работата си. Вратовете, ръцете и краката им бяха голи. Имаха големи мустаци и носеха тюрбани; останалата част от облеклото им се състоеше от късо сетре и чифт гащи. След като се отдалечихме от брега, към нас се приближи една група от по-добре облечени местни жители, всеки един от които бе с различно одяние. Един носеше дълга шуба с висок татарски калпак; друг — голям зелен тюрбан; трети, който беше гръцки роб и нещо като „Манго тук, Манго там“ при всяко повикване, носеше на главата си малък фес от червен плат. Турците със солидно изражение въртяха жълтеникавите си, сънливи очи и без да разговарят, изпусаха облаци дим от устите си, като вероятно считаха за голям труд да произнесат една сричка или да пристъпят една крачка. Неколцина измърмориха думата салаам, след което нашият капитан ни поздрави, добавяйки: „Приятно е да чуеш добре дошъл от турчин и довиждане от руснак.“ Окуражени от това благоприятно мнение за тези хора, ние се обърнахме към един от тях за малко бренди, но капитанът мигновено ни спря и попита как е възможно да търсим бренди от турчин; и ни насочи да изложим тихо желанията си пред роба грък, който ще намери начин да ни снабди с него, без да засегне предразсъдъците им. Но не се получи нищо; тютюн, дърва, дървени въглища и кафе бе всичко, което имаха по това време за продан, така че, след като си взехме малко от последното, се завърнахме на борда.

През нощта и на следващия ден в пристанището непрекъснато влизаха турски лодки, тъй като времето бе много мрачно и облачно, със силен южен вятър и застрашително на вид небе. Техните лоцмани казаха, че са дошли „да видят какво ще направи луната“, тъй като след три дни тя щеше да навлезе в нова фаза. На следващия ден посетихме северозападната част на пристанището близо до кафенетата. Непосредствено до брега се виждаха останките на древен пристан, част от който се намираще под водата; минавайки с лодката откъм западната му страна, забелязахме телата на древни колони, лежащи на дъното на морето. Като слязохме на брега, заварихме турските моряци заедно с всички пътници, пристигнали с лодките им, да пушат насядали по гореописания начин около мангали. Съдържателят на по-голямото кафене ни донесе кафе в малки чашки без мляко или захар с гъстотата на нашия течен шоколад, като всяка чаша бе запълнена най-малко до половината с утайка. Преводачът ни каза, че турците считат това за голямо доказателство, че кафето е приготвено отлично, и не го харесват, когато им се поднесе като бистра настойка. Това едва ли е толкова интересно за читателя, за да се впускам в повече подробности от този род. Вкусът е нещо толкова непостоянно, че англичаните, отседнали в Турция, скоро се научават да предпочитат кафе, направено по

турски, а турците, след като поживеят в Англия, пият кафето си бистро.

Следващият ден ознаменува пристигането на още повече морски съдове в пристанището и голям брой местни жители се стекоха на брега да продават месо и плодове или да задоволят любопитството си, разглеждайки големия флот, който се бе насъбрал. Далеч най-многобройни от всички бяха обитателите на планините, разделящи Адрианопол от Черноморското крайбрежие. Тези планини, въпреки че не са от естеството на Алпите, изглеждат доста високи и притежават много дълбоки долини, покрити с гори. Непосредствено до морския бряг виреят дъбове и други дървета. Добитъкът се състои от овце, крави и биволи. Планинците, които идваха в Инеада, приличаха на една толкова дива и свирепа раса, каквито са обитателите на Кавказ; на ръст бяха ниски и набити; всички носеха оръжие както за отбрана, така и като отличителен белег. Поясите им бяха така отрупани с карабини, пищови, ножове и ками, че освен затрудненията от размерите само тежестта им би трябвало да представлява едно сериозно бреме. Дръжките на техните пищови и ками бяха изработени колкото се може по-пищно: богато украсени със сребро, покрити със слонова кост, седеф и скъпоценни камъни. На главите си носеха калпаци от черна вълна, а върху тях — груби тюрбани, завити над челото и слепоочията. На раменете си имаха къс ямурлук, направен от филц или овча кожа, подобен на този, който носят черкезките планинци; те се различаваха от тях само по това, че бяха по-тежко въоръжени и носеха тюрбани.

С увеличаване на техния брой нашите посещения на брега станаха по-редки не толкова от това, че животът ни бе пряко изложен на опасност, колкото поради известни специфични черти на турците, които те твърде недвусмислено и нееднократно проявяваха и това правеше невъзможно някой от нашия екипаж да се осмели да слезе на брега или да напусне лодката сам без охрана. Към тези тревоги се прибавяха и други поради възникналите спорове по време на сделките между тях, чиято връва стигаше чак до нашия кораб, който стоеше на котва. Турските моряци от малката флотилия от лодки се държаха по-добре и ние често пъти купувахме от тях тютюн, хляб, бренди, мед и други необходими неща.

(Авторът описва базалтовите скали в северната част на залива и излага една теория за техния произход, с. 666—668.)

Глава XXVI

От пристанището на Инеада на Черно море до Константинопол

На двадесет и първи ноември, петък, в десет часа вечерта усетихме известно оживление сред малката флотилия от турски лод-

ки и открихме, че те всички се отправят към морето с възможно най-голяма бързина. След мъгливия ден вятърът се беше обърнал на запад-югозапад и времето напълно се проясни. Нашият капитан, следвайки техния пример, тъй като вероятно ги считаше за по-опитни навигатори в Черно море, заповяда на екипажа си да вдигне котва. След като я качиха на палубата, открихме, че ѝ липсва едното острие, което моряците счетоха за лош признак и някои от тях казаха, че ако напуснем пристанището с подобна котва, никога не ще имаме възможността да използваме друга. Ние обаче потеглихме на път и разпервайки всички големи платна на вятъра, скоро напуснахме пристанището на Инеада, насочвайки се на югоизток. В три часа сутринта на двадесет и втори попаднахме в безветрие и бяхме заобиколени от всички страни с мъгла. В четири започна да духа силен вятър от север и ние поехме курс на изток и на юг до осем, когато видяхме брега при устието на Константинополския канал и тогава поехме на югоизток. Едва бяхме съзрели сушата, когато се изля пороен дъжд, който продължи до обяд и ни обгърна такава тъмнина, че тези на кърмата едва виждаха бака. Около пладне, след като вятърът бе стихнал, а морето силно се вълнуваше, забелязахме на недалечно разстояние фара върху европейския бряг на канала. Боцманът от върха на мачтата пръв ни съобщи приятната новина за неговото появяване и скоро след това всички ние го видяхме от палубата да стърчи в подножието на една планинска верига. В същото време цялото крайбрежие както в европейската, така и в азиатската част се разкри с такова великолепие, каквото не е възможно да се опише; [то] приличаше на смайваща стена, възпираща величествената морска маса, където устието на канала можеше да се сравни само с една малка пукнатина или пролука, получена в резултат на земетресение. Скоро след това мъглата отново ни обгърна и сушата за втори път изчезна от погледа ни. Потънахме в такава непрогледна тъмнина, че започна да ни обхваща отчаяние и ужас от мисълта за повторно изпитание в това страшно море, което древните толкова точно са нарекли **ΑΞΕΝΟΣ** — негостоприемно*. Суеверието на екипажа обаче донякъде ни забавляваше дори и в това напрегнато състояние на безпокойство. Нашият стар лоцман — грък, куцукайки из кораба, събираше дребни монети от екипажа, които завърза в една кърпа и окачи на лоста на кормилото. „Това е, за да се купи масло — каза той — за кандилото, което гори пред една икона при фара“; интересна антика от още по-древно суеверие, при което моряците, влизащи в Босфора от Евксинус, изпълнявали своите клетвени обещания точно на това място, където сега се намира фанарий или фарът. Към един и половина следобед на-

* *Frigida me cohibent Euxini littora Ponti;
Dictus ab antiquis Axenus ille fuit.*

Овидий, Тристибус, Елег. IV³⁷.

деждите ни се възвърнаха — един всеобщ възглас на борда оповести, че се намираме близо до сушата. Две малки турски лодки като наutilus³⁸ плуваха пред нас през целия ден и ни служеха за лощмани, окуражавайки ни да поддържаме постоянен курса, който бяхме поели. Капитанът каза, че без тях той не би се осмелил да остави толкова много платна, носейки се с попътен вятър към един бряг, потънал в мрак. Бързината, с която те плаваха, бе удивителна. Нищо не можеше да убеди капитана, че това не са били „due angeli“, и като доказателство посочваше, че те изчезнали веднага щом влезли в пролива. Сега вече ясно виждахме устието на канала с двата бряга — както откъм европейската, така и откъм азиатската част; къщите на брега с изглед към морето и жителната гледка на гори и градини. Направени бяха всички приготовления за края на това наше опасно пътуване. Трюмът беше отворен, за да се извади въжето на котвата. Целият екипаж изразяваше радостта си с приветствия и веселие.

Навлизайки в канала, видяхме, че на двата бряга върху кула е поставен по един мизерен фенер — единственият ориентир на моряците през нощта. Никога не съм виждал фарове, които да са по-необходими и на които да се обръща по-малко внимание. Един митнически чиновник пристигна с лодката си от брега, но се задоволи само да попита за името на капитана и не се качи на борда. След като отминахме фаровете, се появили крепости, конструирани от френски инженери, чието разположение върху назъбените скали правеше силно впечатление*. По-късно се изредиха последователно толкова много чудесни неща, че припомняйки си всички свои предишни пътешествия, не можах да открия нищо, с което да ги сравня. Бяхме подети от едно бързо течение от Черно море, което се движеше със скорост една левга в час. След това, докато размишлявахме върху внезапното освобождаване на тази грамадна водна маса през един толкова тесен канал и замисляйки се за причините, довели до създаването на този чуден проток, през който тя се оттичаше, като че ли за миг се намерихме пренесени в един нов свят. Едва имаме време да се полюбуваме на изключителната красота на селата, разпръснати нагоре-надолу покрай устието на канала, когато се появили дворците и градините на европейските и азиатските турци, вилите на чуждите посланици, джамии, минаретата, порутените кули и обраслите с бръшлян стени на древните постройки. Между тях видяхме едно безкрайно разнообразие от неща, които като че ли пресъздаваха вълшебна приказка: фонтани и гробища, хълмове, планини, тераси, горички, кейове, шарени гондоли и пристанища се редуваха пред погледа с такава бързина, че щом изчезнеше единият пейзаж, се появяваше втори — още по-хубав от първия. Към удоволствието, което из-

* Тази на европейския бряг бе дело на барон Дьо Тот³⁹.

питвахме, се прибавяше и радостта, че сме се отървали от опасностите на негостоприемното море; и всеки ще се съгласи, че рядко се случва едно толкова щастливо стечение на обстоятелствата, което така радва сърцето. Всички опасения и предразсъдъци, натрупани в съзнанието ни по отношение на епидемиите, варварщината, пороците и многобройните опасности в Турция, изчезнаха като истински привидения. Забравяйки вътрешната уродливост на страната, ние гледахме само великолепната ѝ външност, която тя като ризница бе надянала отгоре и с нетърпение очаквахме удобен случай, който ще ни позволи да се слеем с прекрасната и живописна гледка пред очите ни. Внезапно нашият кораб, вместо да продължи да се движи напред, въпреки че всички платна бяха издути от вятъра, остана неподвижен в средата на канала. Необичайно течение в обратна посока ни задържахше на едно място. Водите на Черно море, които от векове течаха към Мраморно море, сега бяха поели назад и се завръщаха в лоното си. Тъй като не бе в състояние да си обясни това ново природно явление, капитанът заповяда на своите хора да пуснат малката котва и неколцината турци в гондоли, тъйпейки се около Модерато, ни информираха за причината: от доста време духал югозападен вятър, който със силата си променил обичайната посока на течението. Следователно трябваше да се чака, докато настъпи промяна, и по този начин ни се предостави възможност не само да разгледаме по-внимателно пейзажа около нас, но и да се позаинтересуваме от историята на една страна, забележителна с природните си чудеса, които излагаше на показ, и бъдеща силен интерес с древните си анали.

Бяхме отминали град Бююкдери⁴⁰ — нещо като морски курорт, където чуждестранните посланици при Портата отсядат през летните месеци и където е пълно с вили и резиденции, собственост на жителите на Пера. Нашият кораб бе закотвен срещу Йеникьой — също място за отлих, но по-малко известно. Тук каналът е толкова тесен, че установихме, че без всякаква трудност можем да разговаряме с хората от двата бряга — в Европа или Азия. Последният ураган беше оставил без покриви и повредил няколко къщи в тези два града; а през нощта след пристигането ни от север връхлетя такава яростна буря, че Модерато и Аронето, въпреки че се удържаха от здрави въжета, вързани около дърветата на брега, както и от собствените си котви, бяха изтласкани от местата си от силата на вятъра. Малко след полунощ постовният ни извика да наблюдаваме един страхотен пожар в Константинопол, който като че ли изпълваше целия хоризонт с пламъци и представляваше потресаващо зрелище от прозорците на нашите каюти. Казаха ни, че тъй като тази гледка е нещо толкова обикновено, като стигнем в града ще открием, че на този инцидент не се придава ни най-малко значение, както се оказа и в действителност. Изпепеляването на петдесет или сто къщи се счита за нещо маловажно от тези, които не са

пряко пострадали, и мястото им скоро се запълва от други, по-строени абсолютно по същия план и модел като унищожените.

На следващата сутрин, тъй като вятърът и течението все още бяха в обратна посока, независимо от бурята, която се бе развихрила през нощта от север, ние изпратихме нашия преводач в Константинопол да уведоми британския посланик, че сме пристигнали невредими, да ни осигури квартира, а също да донесе писмата ни. Междувременно, като наехме една голяма лодка с екипаж от яки гондолиери, решихме да предприемем екскурзия до островите, наречени в древността Кианен или Симплегади⁴¹, разположени близо до входа в канала. Акуратният Бусбек⁴² признава, че за тези няколко часа, които прекарал в Черно море, не успял да открие и следа от тяхното съществуване; но ние, макар и при оскъдната гледка, която ни осигуряваха нашите далекогледни, предната вечер бяхме видели достатъчно, за да се събуди у нас голямо любопитство относно природата и местоположението им. Страбон правилно посочва техния брой и разположение: „Кианенте — казва той — на входа в Понтус, са две малки островчета — едното близо до европейския, а другото — до азиатския бряг на пролива, отдалечени на двадесет стадия едно от друго.“

(Описание на геоложката структура на островите, с. 676—677.)

Оттук се отправихме към този остров от Кианенте, разположен до европейския бряг на пролива, където слязохме. Той е забележителен с един олтар от бял мрамор, известен отдавна под името Колоната на Помпей. По всяка вероятност не е възможно да се установи откъде е получил това название. Ако това, което е изложено в пътешествията на Sandys⁴³, е вярно, някога върху този олтар е стояла колона. Той я описва като „колона от бял мрамор, наречена Колоната на Помпей, върху чиято основа все още личаха тези полуизтрити букви:

DIVO. CAESARI. AVGVSTO

L. CLANNIDIVS

L. F. CLA. PONTO“.

Ако под основа се разбира олтарът, то буквите вече не се виждат, или най-малко са убягнали от вниманието ни. Sandys е твърде акуратен писател, за да вмъкне този надпис без основание. Турньофор⁴⁴ потвърждава казаното от него, като дава описание на колоната, въпреки че морето не му позволило да я проучи отблизо, и добавя, че основата и стволът не били направени един за друг. Според него това била коринтска колона, висока около дванадесет фута, поставена вероятно като ориентир за морските съдове. Историята на олтара е запазена от Дионисий Византийски⁴⁵, който разказва, че върху тази скала се намирал жертвеник на Аполон, от който според Турньофор може да

е останала основата на тази колона, тъй като фестоните представляват лаврови листа, чието дърво било свещено за този бог. Олтарът е останал цял, а изчезването на колоната само е довело до възстановяване на първоначалното му състояние. Фестоните се опират на овнешки глави* — един декоративен стил, споменат от Еврипид в чудесното описание на сцената между Орест и Пилад в храма на Диана Тавридска⁴⁶. Бреговете в тази част на Тракийския Босфор някога били покрити с волни пожертвувания от всякакъв вид: плочи, олтари, светилища и храмове — паметници на страховете или благодарността на моряците, които тепърва трябвало да изпитат или вече били преодолели опасностите на Евксинус и по тази причина поради особената им святост различните местности при устието на протока в древността били удостоени с прозвището *ΙΕΡΑ*⁴⁷. Останките от тези старини били толкова многобройни, дори по времето на Турньофор, така че той описва бреговете „като покрити с техните руини“; и почти всичко важно или интересно за тях в древната история е предадено стегнато и ерудирано в неговото описание на черноморския проток.

(Авторът отново се спира на геоложката структура на острова, с. 679—680.)

Като се вземат предвид всички гореспоменати наблюдения и се сравнят събитията, отбелязани в историята, с природните явления, може да се приеме за нещо повече от догадка предположението, че ненадейното появяване на Тракийския Босфор, потопът, за който споменава Диодор Сицилийски⁴⁸, и оттичането на водите, които някога са съединявали Черно море с Каспийско и са покривали голямата ориенталска равнина на Татария, са резултат от земетресения, предизвикани от подземни огньове, за които се говори, че все още горели по време на похода на аргонавтите и чиито последствия се виждат и досега.

Антиките на Тракийския Босфор се споменават бегло от много пътешественици. Абат Бартеlemi⁴⁹ в своите „Пътешествия на Анахарсис“ е особено пестелив по този въпрос, като се имат предвид неговите многобройни източници и важността на проблема за работата, с която той се е заел. След като се прецени характерът на култа и възрастта на храмовете, съградени от най-

* При следващото ни посещение на този остров, което направихме с командира на една американска фрегата, един от екипажа на лодката направи опит да отчупи парче от скулптурата с тежък ковашки чук, подтикнат от един младши офицер, който желаше да отнесе със себе си вкъщи парче мрамор. За щастие успяхме да предотвратим нанасянето на втори удар, въпреки че първият вече беше причинил някакви щети. Загубите, които изящните изкуства са понесли по подобен начин от нашите сънародници в Гърция и Египет, не могат да бъдат извинени. Все пак изглежда, че по-добрият вкус преобладава. Примерът на сър Дж. Стюарт, който предотврати разрушаването на гранитния саркофаг в голямата пирамида в Гиза с категоричните си заповеди към тези наши войски в Египет, които бяха под негово командване, заслужава възхваляване в цяла Европа.

ранните обитатели върху бреговете на Босфора, може да се получи някаква представа за мястото, където каналът първоначално е минавал... Турньофор счита, че на мястото на замъците върху европейския и азиатския бряг в древни времена са се издигали светилищата на Юпитер Серапис⁵⁰ и Юпитер Уриус⁵¹, наречени от Страбон съответно храмовете на византийците и на халкедонците. Второто светилище, изглежда, било извънредно почитано, тъй като областта, в която се намирало, била отличена с името ТО ИЕРОН. Това название се споменава от Херодот, Демостен, Полибий, Ариан, Прокопий, Марциан и Дионисий Византийски, някои от които изрично заявяват, че то било употребявано като обозначение на храма на Юпитер Уриус. Поради тази причина, твърдят авторите, именно от този храм Дарий е огледал Евксинус, както споменава Херодот; но Херодот не уточнява името на светилището, откъдето била наблюдавана тази гледка. В действителност Ниегон не е означавало единствено храм, а град с пристанище, в чиито предели се намирало едно много почитано светилище и който бил разположен на азиатския бряг на Босфора. „В края на Тракийския Босфор — отбелязва Полибий — се намира едно място, наречено Ниегон, в което, както се говори, Язон при завръщането си от Колхида за пръв път принесъл жертва на дванадесетте богове. Това място, въпреки че се намира в Азия, не е много далеч от Европа и е само на дванадесет стадия от храма на Серапис, който се издига срещу него на тракийския бряг.“ Марциан също нарича Ниегон местност или област. Понастоящем един по-внимателен оглед на характерните особености на местността би могъл вероятно да установи мястото, където се е намирал този източен монарх. Ако тогава е отседнал близо до някой храм или върху която и да е точка от областта, наречена Ниегон, ниско долу на брега на пролива, той не би могъл да бъде възнаграден с гледката, която търсел да види; нито пък пасажът от Херодот потвърждава недвусмислено подобно тълкувание*.

При завръщането си от Кианенте слязохме на нос Аргугопиан⁵² — срещу Бююкдери, за да проучим едно конкретно възвишение, което все още носи името, споменато от Дионисий Византийски — „Гробът на титана“ или „Гробът на Херкулес“. Там намерихме капителя на една много древна колона в йонийски стил, с диаметър не по-малко от два фута и половина. Тя беше издълбана и сега служеше за корито близо до жилището на дервиша, който ни разказа за безпочвените суеверия в областта,

* ... „И като седеше при Ниегон, той съзря възхитителния Понтус“, Херодот. Легендите за титана и неговата гробница водят началото си от много по-стари исторически хроники. В тях се говори за живота на Амик — краля на Битиния (наречен от Валерий Флак⁵³, Титана), който бил убит от Полукс⁵⁴ — сина на Юпитер. Древните автори споменават за неговата гробница и ако традицията е запазила жив спомена за нейното местоположение, съответно ще се изясни и произходът на храма.

свързани с планината и титана, който се предполага, че е погребан там. Очевидно на това място някога се е издигал твърде внушителен храм, защото едно бегло запознанство със страната е достатъчно да затвърди убеждението, че жителите никога не биха си направили труда да пренесат тази древна антика дотук*, макар че кой знае какви останки са унищожили, търкулвайки ги надолу по хълма.

(Авторът описва скицата, която е направил на това място на изгледа към Черно море.)

Наистина храмовете, увенчавали Ниега**, са изчезнали, но природните особености продължават да бъдат същите; огромната бездна, която в далечни времена е пропуснала водите на един необятен океан да залее земята на древна Гърция, сега проправя път на флотилиите от цял свят, носещи непрестанен поток от богатствата на народите; а нейният изглед — тогава толкова страшен, [сега] представлява една композиция, която грабва окото. Тракийският Босфор от всяка гледна точка няма равен на себе си с интереса, който предизвиква както по отношение удивителния характер на своя произход, така и с големия брой местни събития, свързани с неговата антична история, с несравнимата хубост на пейзажа, изключителното разнообразие от животни, множеството редки цветя, разцъфнали сред шеметните стръмнини, с флотилиите и гондолите, градовете, селата, горичките и градините, гробищата на мъртвите и оживените пътеки на живите, боядисаните вили, чардаци, цветни тераси, куполи, кейове и руини; всички те на свой ред възбуждат и задоволяват любопитството, докато дрехите и маниерите на жителите, които подчертават контраста между разкошните носии и безделието на Изтока и семплото облекло и енергичността на Запада, предоставят на чужденеца неизчерпаем източник на размисъл и развлечение.

Беше почти полунощ, когато се завърнахме от тази екскурзия. На следващата сутрин решихме да напуснем Модерато и да се отправим към Константинопол с една от гондолите, които могат да се наемат по канала. Те са по-красиви от гондолите на

* При следващото ми посещение на това място бях принуден от един художник на служба при нашия бивш пълномощен министър при Портата — мистър Спенсър Смит, и го накарах да направи рисунка на този йонийски капител; сега тя е притежание на мистър Смит. Въпреки че намирането на подобна реликва на това място може да послужи за доказателство, че тук някога е съществувал храм, от това в никакъв случай не следва, че е бил храмът на Юпитер Уриус; храмовете на Юпитер са били обикновено, ако не и винаги, строени в дорийски стил. В същото време от текста на Марциан определено се вижда, че с името Ниегон е била наречена цяла област на азиатския бряг на Босфора, а не само един храм...

** Европейският и азиатският бряг на Босфора в този край на пролива в древността били наречени Ниега с окончание за множествено число, като обикновено това се отнасяло и до броя на светилищата върху бреговете от двете страни.

Венеция и често пъти са богато украсени, въпреки че нямат никакъв заслон. По-бързи са от всички наши лодки по Темза и този факт, както ми казаха, бил потвърден от едно истинско съревнование между група турски гондолиери в собствената им лодка и екипаж лодкари от Темза в една от техните леки лодки. Преминавме през теснината на канала, забележителна с това, че тук Дарий построил мост, за да премине многобройната му армия. С приближаването ни към столицата великолепието на пейзажа нарастваше. Бреговете на канала изглеждаха отрупани с разкошни павилиони, чиито портици, стигащи до самия край на водата, се опираха на мраморни колони; изведнъж пред нас се разкри Константинопол с градовете Скутари и Пера и изпълни душите ни с такъв възторг и удивление, че впечатлението никога не ще избледнее. Ако можеше само въздействието в душите ни да бъде изразено с думи! Тъй като тази гледка няма равна на себе си в целия свят, не е възможно да се открие каквото и да е сравнение, с което да се получи представа за това, което видяхме. Le Вгун⁵⁵, един от най-старите европейски пътешественици в края на XVII в., се извинява за представеното от него изложение на тази удивителна гледка след големия брой описания, дадени от други автори. А какви извинения би трябвало да поднесе един автор, който в началото на XIX в. ще се осмели да добави още едно към общия брой, особено като се има предвид, че след Le Вгун по този въпрос е писано много повече, отколкото през всички векове преди него: от най-ранното основаване на византийските колонии до времето, в което той е живял. В дългия списък, който ни се предлага, никой не е успял да даде по-добро описание на Константинопол от един автор⁵⁶, който не е имал възможността със собствените си очи да провери правдивостта на своите бележки*. Когато пристигнахме, турската ескадра, завърнала се от летен поход, се намираше закотвена недалеч от сарая. Един трипалубен кораб, конструиран от френския инженер на име Le Вгун, ни изненада със своя извънредно красив и величествен външен вид. Всичките му оръдия бяха от лъщящ бронз, а грамадният му флаг, стигащ до повърхността на водата, бе изцяло от коприна.

След всичко, което се каза за външното великолепие на този забележителен град, читателят едва ли е подготвен за гледката във вътрешността, за неговата грозота, мизерия и мръсотия, за които едва ли и подозира. Улиците му са тесни, мрачни, зле павирани и в същото време осеяни с дупки и изпражнения. И в най-отвратителните улички на Лондон или Париж не може да се намери нещо по-противно. Те по-скоро наподобяват вътрешността на клоака, отколкото улица. Разлагашите се трупове на умрели кучета с грамадни купчини изпражнения и мръсотии пречат на движението по тях. Поради неравностите и дупките

* „Упадък и разгром на Римската империя“.

по тесните тротоари е почти невъзможно да се движиш без опасност да си изкълчиш глезена. Слязохме при Галата сред купища боклук, върху който лежаха или се хранеха голям брой грамадни, мършави, крастави кучета, някои с малки кученца, търкалящи се в калта — всички покрити с мръсотия и кал. Появата на някой франк* незабавно хвърля в тревога тези животни, които никога не лаят срещу турците; и тъй като те бяха раздразнени от нашето пристигане на брега, шумът стана толкова силен, че не можехме да се чуем един друг. Към тази врява се прибавяха и крясците на дузина хамали, които гръмко предлагаха услугите си и започваха да се карат помежду си, щом някой от тях вземеше нещо да носи. Най-накрая успяхме да тръгнем, но по такива тесни, воиящи и при това претъпкани улички, че почти се отчаяхме, че ще можем да се придвижим. Кучешката глутница, виеща и ласеща, ни следваше постоянно и някои от по-големите се опитваха да хапят. Когато пристигнахме в малката странноприемница на Пера, където за нашето посрещане бяха приготвени няколко малки стаички, подобни на отделения в заешки кафез, видяхме най-малко петдесет от тези мелези, скупчени пред дворната врата, приличащи на разочаровани от плячката вълци. Последните бури бяха оставили без покрив някои от къщите в Пера, между които беше и тази, в която се настанихме; единият ѝ ъгъл бе отнесен от вятъра, така че, без да се качваме на покрива, за да огледаме града, ние имахме на разположение чудесен изглед към Златния рог и част от Константинопол през стените на нашите спални, които бяха открити. Наскоро Пера бе пострадала от един пожар, погълнал почти всички къщи на това място. Логично бе да се счита, че ще се направят някакви подобрения по време на възстановяването ѝ; но ние я видяхме да възкръсва от пепелта като нов феникс без ни най-малко отклонение от формата и външния вид на своята предшественица. Изключение правеха само една-две къщи, порано от дърво, които сега се строяха от камък, но всички останали бяха също толкова грозни, неудобни и уязвими, както преди, че ако не бяха неколцината работници, оправящи фасадите на търговските къщи, никой чужденец не би открил, че тук е станала злополука.

Като се имат предвид удивителните размери на града и предградията на Константинопол, представата, която имаме за неговата търговия, и голямата роля, който той отдавна играе в историята, очаквахме да намерим в него ако не разкош, то поне всички необходими удобства за живот. Ако преди пристигането си попитах някой търговец или друг човек, вече посетил града, за стоките на пазара, отговорът почти винаги е преувеличен. Те ще твърдят, че в Константинопол може да се купи всичко необ-

* Названието, което се употребява за всеки християнин в Леванта, от която и да е народност.

ходимо за пътника, така както в Лондон, Париж или Виена; но ако трябва да кажем истината, много трудно може да се намери каквато и да е хубава вещ. Нека чужденецът посети базарите*, както ги наричат тук, и той няма да види нищо друго освен чехли, груби обувца от лоша кожа, груби муселини, лули, тютюн, кафе, гостилници, наркотици, подправки, второкачествени пистолети, камни и най-лошо произведените стоки на света. В Пера, където се предполага, че гърци и италианци ще задоволяват всички нужди на франките, се виждат само няколко жалки дюкянчета, в които всичко е скъпо и недоброкачествено. Да предположим, че някой чужденец пристига от дълъг път и се нуждае от дрехи, за да се облече; мебели, за да се настани; хартия, пера, мастило, прибори за хранене, обувки, шапки, накратко ония предмети, които могат да се намерят в почти всеки град по света — в Константинопол той ще открие съвсем малко или нищо от тях освен такива, чието качество е толкова ниско, че не стават за целта, за която са предназначени. Малкото стоки, изложени за продажба, са или внесени от Англия, негодни за всякакъв друг пазар, или, което е още по-лошо — немски и датски имитации на английска продукция. Вълнените платове не стават дори да се покрие пода на техните собствени дюкяни; всеки артикул на ножарството и железарството е отвратителен; кожата, от която се правят обувки и ботуши, е толкова лоша, че едва може да се обработва. Шапки, трикотаж, бельо, копчета, токи — всички са от един и същи тип: от най-лошо качество и въпреки това с възможно най-висока цена. Но има и други търговски стоки, които ние сме свикнали да свързваме с името на самата Турция, като че ли те специално се произвеждат в тази страна и чужденецът очаква да намери поне тях; но абсолютно нищо не може да се открие. Попитайте за турски килим и ще ви кажат, че трябва да се отиде в Смирна; за гръцки вина — на архипелага; за турска сабя — в Дамаск; а за този вид камък, наречен тюркоаз — те въобще не знаят какво означава това; за червена кожа — самите те я внасят от Русия или от Африка; но въпреки това ви се заявява, че се намирате в центъра на световната търговия и това може би донякъде е вярно по отношение товара на корабите, минаващи през проливите, които обаче никога не спират. Погледнете Константинопол отвън, и той ще ви се стори най-богатият и процъфтяващ град в Европа; запознайте се с вътрешността му, където мизерията и нищетата са така поразителни, и ще намерите най-мръсната и най-бедната столица на света. Корабите, които се тълпят в пристанищата му, нямат нищо общо с неговото благосъстояние: те са в по-голямата си част френски, венециански, дубровнишки, славянски и гръцки съдове за или от Средиземноморието, обменящи продукцията на собствените си страни за богатата реколта на Полша; солта, медта.

* Базар е турската дума за пазар.

и маслото на Украйна; кожата, лойта, конопа, вълната и металите на Русия и Сибир; като целият този обмен се извършва в други пристанища без никакво участие от страна на Турция. Никой народ не е притежавал такива преимущества, на които да е обръщал толкова малко внимание, за да ги опознае и използва. При едно мъдро управление жителите на Константинопол биха могли да получат богатствата на всички световни империи. При тяхното местоположение няма да измине много време и други нации, лишавайки ги от един толкова важен източник на блага, ще си присвоят с много по-разумни намерения предимствата, които те толкова дълго са пренебрегвали.

¹ Дн. Белгород-Днестровск, УССР.

² Публий Овидий (43 г. пр. н. е. — 17 г. от н. е.) — древноримски поет, изпратен от император Траян на заточение в Томи (дн. Констанца) в Добруджа.

³ Левка — малък остров при устието на р. Дунав, където според древногръцката митология Тетида пренесла сина си Ахил след неговата смърт и го възкресила. Сега о-в Змийски, СССР.

⁴ Вер. английска (сухопътна) миля = 1609 м.

⁵ Англ. мярка за дълж. = около 30,5 см.

⁶ Англ. мярка за дълж. = 183 м.

⁷ Ост. мярка за дълж., равна на 182 см.

⁸ Амиан Марцелин (330—400 г. от н. е.) — виден историк на късната Римска империя, съставил към 390 г. история на Римската империя в 31 книги, от която са запазени само последните 18.

⁹ Ариан от Никомедия (II в. от н. е.) — римски историк, географ, филолог, обиколил като държавен служител почти всички провинции на империята. Най-прочутото му историческо съчинение е историята на Александър Македонски в 7 книги, запазила се до наше време.

¹⁰ Група острови в Атлантическия океан, северозападно от о-в Великобритания.

¹¹ Пиндар (518—438 г. пр. н. е.) — древен лирик от Беотия, чиито творби са събрани в 17 книги. Главен представител на хоровата лирика.

¹² С много птици (гр.).

¹³ Скимнос от Хиос — гръцки прозаик, живял около 185 г. пр. н. е., който обаче не се явява автор на това кратко географско изложение, написано около 90 г. пр. н. е. Авторът (сега наричан Псевдо-Скимнос), използвайки различни източници, е направил едно описание на бреговете на Испания, Италия, Сицилия, Адриатика, Евксинус и част от Азия.

¹⁴ Мярка за дълж. в древността — около 200 м.

¹⁵ Ксилон — дн. Килийски ръкав на устието на Дунава.

¹⁶ Ант. р. Днепър, СССР.

¹⁷ Плиний Секунд (24—79 г. от н. е.) — римски държавник, офицер, историк и писател. От неговото огромно литературно наследство е запазена само „Естествена история“, която има енциклопедичен характер.

¹⁸ Гръцки и римски названия на северните ветрове, като между тях на особена почит сред гърците е бил буреносният, пасатен, северен вятър Борей (лат. Аквилон). Освен основната роза на ветровете, гърците и римляните ги разделяли и по други признаци: местни, благоприятни, поътни и др.

¹⁹ Древното название на р. Днестър, СССР.

²⁰ Вер. Каркинитски залив в Черно море, между Крим и Херсонска област, СССР.

²¹ Изоп. от Кълбурун — дн. Тендровский п-ов, срещу гр. Очаков, УССР.

²² Страбон (64/65 г. пр. н. е. — 23/24 г. от н. е.) — старогръцки географ и историк. Автор на „Исторически записки“ и на „География“ в 17 книги.

- ²³ Турско и гръцко название, означаващи буквално Змийски остров.
- ²⁴ Ugo Nostomanno Freducci (ок. 1539) — от известна италианска фамилия картографи. Известни са 14 негови карти и атласи, между които една на Европа от 1497 г.
- ²⁵ Ян Потоцки (1761—1815) — прочут полски пътешественик, автор на много пътеписи, между които и „Пътешествие в Турция и Египет, извършено в 1784 г.“.
- ²⁶ Мярка за дължина: сухопътна = 4,83 км; морска = 5,56 км.
- ²⁷ Вид делфин — морска свиня.
- ²⁸ Таман — град и пристанище на протока между Черно и Азовско море, Краснодарски край, РСФСР.
- ²⁹ Инеада (Игнеада) — с. в Турция.
- ³⁰ Гр. Едирне.
- ³¹ Осман Пазвантоглу.
- ³² Влекач (тур.).
- ³³ Паричка — растение от сем. *Сложноцветни*, разпространено по южната част на Черноморското крайбрежие.
- ³⁴ Вид луковично растение от сем. *Кринови*.
- ³⁵ Подвид от вида *кукувиче грозде*, неотбелязано сред флората на България.
- ³⁶ Карамфил — вид растение от сем. *Карамфилови*.
- ³⁷ Задържа ме студеният бряг на Черно море, което бе наречено от древните „негостоприемно“ (лат.).
- ³⁸ Вид главоноги мекотели, които се срещат в топлите морета.
- ³⁹ Барон Франсоа дьо Тот (1733—1793) — френски генерал.
- ⁴⁰ Изоп. от Бююк дере, гр. на Босфора, Турция.
- ⁴¹ В древногръцката митология Кианен или Симплегади (блъскащи се) се наричали два малки скалисти острова на входа в Черно море. След като корабът на Язон минал невредим между тях, те завинаги останали неподвижни.
- ⁴² Ожие Гизлен дьо Бузбек (Бусбек) (1522—1592) — изкусен дипломат на служба при Фердинанд Австрийски, прекарал осем години в Цариград. Впечатленията му от Османската империя са изложени в четири писма. Вж. *Б. Цветкова*. Цит. съч. и Немски и австр. пътеписи за Балканите XV—XVI в. Т. I, С., 1979.
- ⁴³ George Sandys — минал по тези земи около 1610 г. Предал впечатленията си в „Пътуване до Египет и Близкия изток“.
- ⁴⁴ Жозеф Питон Турньофор (1656—1708) — известен френски естествоизпитател, пътешественик и пътеписец, професор, член на Френската академия. По поръчение на френското правителство пътувал в Леванта. Вж. *J. Tournefor, Relation d'un voyage du Levant. 1—2. Paris. 1717.*
- ⁴⁵ Дионисий Византийски (творил около 175 г. от н. е.) — грък, от чието съчинение „Пътуване нагоре по Босфора“ се е запазила част от неговия латински превод.
- ⁴⁶ Според един мит Орест, който бил преследван от Ериниите затова, че убил майка си Клитемнестра и нейния любовник Егист, отмъщавайки за смъртта на баща си Агамемнон, заминал за Скития, страната на Таврите, заедно със своя приятел Пилад, за да вземе статуята на Артемида от храма на скитска Диана.
- ⁴⁷ IEPA гр. (HIERON лат.) — зветилище, крам.
- ⁴⁸ Дюдор от Агирон в Сицилия — римски автор, съставил между 60 и 30 г. пр. н. е. популярна история в 40 книги, която започва с митичните времена и достига до 59 г. пр. н. е.
- ⁴⁹ Жан Жак Бартелеми (1716—1795) — абат, френски учен и археолог. Автор на „Пътешествие на младия Анахарсис в Гърция“ (1779), преведено на няколко езика.
- ⁵⁰ Юпитер — римски върховен бог, отъждествяван с гръцкия Зевс и приел многобройните му митове. По-късно, когато в Римската империя проникнали източните култове, между многото богове, с които бил отъждествяван, бил и Серапис, главният бог в елинистическия Египет.

⁵¹ Храмът на Юпитер (Зевс) Уриус върху азиатския бряг на Босфора, сега Йорос Калеси при Анадоли Кавак, Турция.

⁵² Вер. и. Селви Бурну, Босфора, Турция.

⁵³ Валерий Флак (I в.) — автор на незавършената книга „Аргонавтика“, в която има стремеж да се подражава на Аполоний.

⁵⁴ Амик, син на Посейдон, цар на бекриките в Битиния, притежаващ необикновена сила, предизвиквал на юмручен бой всички чужденци, които минавали през страната му, докато бил победен от аргонявта боксьор Полидевк (Полукс) (мит.).

⁵⁵ *Cornelius de Bruyn* — издал в 1702 г. книгата „Едно пътуване до Леванта или пътешествие в централните части на Мала Азия“.

⁵⁶ Става дума за *Е. Гибън* (1737—1794) — виден английски историк, автор на многотомната „История на упадъка и гибелта на Римската империя“.

Превод и бележки Елия Миланова